

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. Г.С.СКОВОРОДИ

**ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ, СПЕЦІАЛЬНОЇ
ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Харків 2023

проблеми командної взаємодії з батьками дітей в умовах інклюзивно-ресурсних центрів.....	204
Савченко Л.Л., Сініченкова А.С., Отич Г.О. Психолого-педагогічна допомога дітям з особливими освітніми потребами в умовах воєнного часу.....	206
Сасіна І.О., Гребенюк Т.М. Формування життєвої компетентності осіб з порушеннями зору в процесі соціальної реабілітації.....	210
Север'янова О.А. Соціальний розвиток дітей з порушенням слуху.....	213
Сидорук І. І. Сучасні тенденції професійної підготовки магістрів зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта» до соціоосвітнього партнерства у сфері інклюзивної освіти: нормативний підхід.....	216
Синьов В.М., Коваленко В. Є. Принципи побудови структурно-функціональної моделі розвитку та соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями в середовищі позашкільної освіти.....	221
Старик О.В. Формування навичок самостійності під час освітнього процесу в студентів з особливими потребами.....	225
Старик С.В., Старик О.В. Характеристика прокрастинації в студентів з особливими освітніми потребами у період навчально-професійної адаптації.....	228
Старинська О.В. Інноваційні психологічні технології розвитку соціального інтелекту здобувачів освіти із особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі.....	231
Стрельніков В.Ю. Створення здоров'язбережувального і безпечного освітнього середовища в закладах неперервної освіти в умовах воєнного стану.....	235
Супрун М.О. Галина Станіславівна Піонтківська та вітчизняна дефектологія.....	239
Супрун Д.М., Супрун М.О. Методологічні орієнтири на підготовку майбутніх спеціальних психологів до позашкільної виховної роботи із учнями різних типів спеціальних закладів освіти як вимога часу.....	242
Таранченко О.М. Соціальна дієздатність учнів з ООП як основа для соціонавчального інтегрування.....	247
Тельна О.А. Особливості фахової підготовки майбутніх психолого-педагогічних працівників до роботи в інклюзивному освітньому середовищі в умовах воєнного стану.....	251
Терехова І.Ю. Здоров'язбережувальна діяльність на індивідуальних заняттях з розвитку слухового сприймання мовлення та формування вимови.....	255
Трубавіна І.М., Чередниченко О.Ю., Недря К.М. Актуальність законодавчого та нормативно-правового врегулювання питань безпекового забезпечення освітнього середовища в умовах воєнного стану.....	259
Удич З.І. Адаптація здобувачів з особливими освітніми потребами до	

1. Національна рамка кваліфікацій: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення: 03.07.2022).
2. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
3. Проект Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjDk6Dpg_X8AhUC_CoKHbRzBiYQFnoECAoQAQ&url=https%3A%2F%2Fnus.org.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F07%2F210719-strategiya-inklyuziya.pdf&usg=AOvVaw0QicJEQmxd9CROSIP8WY2B (дата звернення: 03.12.2022).
4. Про затвердження стандарту вищої освіти України за спеціальністю 016 Спеціальна освіта для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України. URL: <http://surl.li/ebngv> (дата звернення: 03.12.2022).

Синьов В. М.

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України, заслужений юрист України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Коваленко В. Є.

кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В СЕРЕДОВИЩІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Позашкільна освіта школярів з інтелектуальними порушеннями є потужним фактором соціалізації та розвитку таких дітей. Це зумовлено тим, що школярі залучаються до гурткової роботи певного напрямку позашкільної освіти на основі інтересу, який стимулює активність і спрямовує розвиток розумової, психічної та соціальної сфери особистості такої дитини, створюючи можливості для формування предметних компетентностей і накопичення соціального досвіду через набуття додаткових знань, умінь і навичок соціальної взаємодії.

Для створення структурно-функціональної моделі соціалізації та розвитку дітей шкільного віку з інтелектуальними порушеннями в гуртках закладів позашкільної освіти застосовується метод педагогічного моделювання. Наукове обґрунтування педагогічного моделювання здійснено М. Вартофським (2012), В. Давидовим, С. Максименко (2016), Л. Ковальчуком (2020), В. Корнешук (2008) та ін. [1; 3; 5; 13]. Зокрема, Л. Ткач (2019) розглядає «педагогічне моделювання як науковий метод пізнання за допомогою створення педагогічних моделей шляхом відображення основних характеристик конкретної педагогічної системи як педагогічного явища в спеціально створеному об'єкті – моделі у вигляді мисленнєвого уявлення реалізації певного педагогічного задуму, що адекватно відображає предмет педагогічної дійсності» [11].

С. Лодатко розглядає педагогічне моделювання як «дослідження педагогічних об'єктів за допомогою моделювання понятійних, процесуальних, структурних і концептуальних характеристик і окремих сторін навчально-виховного процесу в межах певного соціокультурного простору на загальноосвітньому, професійно орієнтованому чи іншому рівнях» [4].

У контексті нашої роботи дотичними до поняття «педагогічне моделювання» є поняття «система» та «модель». Зупинимось на їх трактуванні детальніше. Так, за визначенням А. Семенової «система (від грец. *systema* – ціле) – це сукупність кінцевої кількості елементів, що знаходяться у визначених відношеннях і зв'язках один з іншим, утворюють визначену цілісність і єдність» [10].

Ю. Сурмін (2006) указує, що основними характеристиками системи є елементний склад, структура, функціональне призначення елементів, єдність внутрішнього і зовнішнього середовища системи; законів функціонування та розвитку системи і її складників [9]. Відносно позашкільної освіти варто відмітити, що вона є складником системи освіти і відночас сама є освітньою підсистемою.

Системність є невід'ємною властивістю наукових моделей. Філософський енциклопедичний словник визначає модель як аналог (схему, структуру) певного фрагмента природної або соціальної реальності, продукту людської культури, концептуально-теоретичного утворення – оригіналу моделі. Цей аналог служить для зберігання і розширення інформації про оригінал, його властивості та структуру, для перетворення або управління їм [10]. В. Штофф трактує модель так: «... це матеріально реалізована система, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщувати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт». І. Осадчий (2016) вказує, що «модель» є цілісним, абстрагованим і спрощеним відображенням реального об'єкта в ідеальній формі, завдяки чому «об'єкти гуманітарної сфери стають об'єктами пізнання і спрямованого розвитку» [6]. Тож, проаналізувавши науковий доробок І. Осадчого, А. Семенової, Ю. Сурміна, В. Штофа, можемо зробити наступне узагальнення – модель є абстрактним відображенням системи, вона спрощує, замінює та відтворює в пізнавальних процесах оригінальну систему; є її аналогією, тобто перебуває з системою у відношеннях схожості.

При розробці моделі соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями в гуртках закладів позашкільної освіти ми спирались на визначення педагогічної моделі В. Коваленко, В. Міхеєва: «це модель педагогічної діяльності, в якій представлено задум прогнозованого результату, визначений його зміст, подано характеристику засобів та умов, необхідних для реалізації очікуваного результату, визначено суб'єктів діяльності» [2, с. 17].

Поділяючи точку зору І. Осадчого, зазначимо, що створення моделі реальної системи є метою моделювання, а «...об'єктом моделювання є частина дійсності, розроблення моделі. Предмет моделювання – частина об'єкта моделювання, його окрема якість (властивість) або сукупність якостей

(властивостей), яку (які) виокремлює наука, системно описуючи (пояснюючи, проектуючи) реальний об'єкт» [6]. Загальними вимогами до моделі є змістовність (здатність моделі відображати властивості і функції реальності і системи); дедуктивність (здатність до управління над результатом); індуктивність (демонстрація зрушень, динамічності системи); незалежність результату відносно конкретної інтерпретації.

Концептуальні ідеї розробки нами структурно-функціональної моделі соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах гуртків позашкільної освіти співзвучні з наступними положеннями С. Савченка (2004): корекційне виховання в процесі соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями є цілісним, корекційно-спрямованим процесом, який «пролонгований у часовому, змістовному, операційному аспектах» [8], відображення в структурі моделі педагогічних компонентів, які відображають мету, завдання, підходи, принципи, етапи впровадження моделі, які забезпечують реалізацію соціалізуючої та розвивальної функцій позашкільної освіти; розуміння моделі як стратегічного орієнтиру, теоретичного зразку, схеми яким повинна відповідати тактика побудови системи корекційно-педагогічної підтримки соціалізаційного та розвивального процесів. Отже, з однієї сторони, структурна модель імітує внутрішню організацію, структуру оригіналу, з іншої сторони, демонструє її функціональні характеристики.

Особливого значення в цьому процесі набуває система принципів, які розглядаємо як основні вихідні положення побудови структурно-функціональної моделі соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями в гуртках позашкільної освіти.

Ґрунтуючись на синергетичному, особистісно-орієнтованому, організаційному, корекційному, діяльнісному, терапевтичному, компетентнісному підходах ми визначили основні принципи моделі: єдності діагностики та корекції, цілеспрямованості, діяльнісний принцип, принцип корекційно-компенсаторної спрямованості, наступності і послідовності, соціально-адаптивної спрямованості, принцип індивідуального та диференційованого підходу, принцип полісуб'єктного партнерства та принцип «спіралі» емоційного благополуччя.

Так, принцип єдності діагностики та корекції передбачає проведення стартової оцінки розвитку та рівня соціалізованості школярів з інтелектуальними порушеннями для визначення напряму та моделі залучення дитини до позашкільної освіти, можливих протипоказань до занять, зокрема фізкультурно-спортивною та туристсько-краєзнавчою діяльністю.

Принцип цілеспрямованості педагогічного процесу передбачає направленість корекційного впливу на гармонізацію процесів соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями через створення можливостей для максимальної реалізації потенціалу дітей з інтелектуальними порушеннями в посильній діяльності за інтересами в середовищі позашкільної освіти. Педагогічний процес спрямовується на забезпечення умов для засвоєння

школярами з інтелектуальними порушеннями нового соціального досвіду, розвитку здібностей, предметних компетентностей.

У впровадженні структурно-функціональної моделі соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями провідного значення набуває також діяльнісний принцип. Це зумовлено такими факторами: діяльність є однією з основних сфер соціалізації; спеціально організована діяльність є інструментом корекції та компенсації порушених функцій школярів з інтелектуальними порушеннями і засобом формування усвідомлених знань, умінь і навичок (як предметних, так і соціальних). Спеціально організована індивідуально-групова робота дітей на заняттях гуртка створює «природні середовищні умови» для мотивованого спілкування, в якому збагачується соціальний досвід. Саме спілкування є однією зі сфер соціалізації.

Принцип корекційно-компенсаторної спрямованості змісту позашкільної освіти передбачає застосування змісти освіти як засобу корекції порушень соціального, фізичного та психічного розвитку. Корекційно-компенсаторна спрямованість змісту позашкільної освіти відображається в модифікованому змісті програм позашкільної освіти, методах, прийомах роботи, організаційних формах залучення дітей до позашкільної освіти.

Принцип наступності і послідовності впровадження програм позашкільної освіти вказує на наявність взаємозв'язку між початковим та основним рівнями позашкільної освіти, концентричністю розташування змісту освіти в програмах.

Принцип соціально-адаптивної спрямованості позашкільної освіти вказує, що зміст модифікованих програм позашкільної освіти спрямовується на формування життєвої компетентності вихованців, подолання соціальної дезадаптації, формування навичок взаємодії школярів з інтелектуальними порушеннями в різних її організаційних формах (гурткове заняття, виставка, концерт, змагання, туристичний похід, екологічна акція, спостереження на природі, екскурсії, практичні заняття тощо). Позашкільна освіта сприяє виявленню інтересів і здібностей школярів до певної професійної діяльності, формуванню первинних професійних знань, умінь і навичок, що в свою чергу сприяє подальшій професійно-трудовій соціалізації школярів з інтелектуальними порушеннями.

Принцип індивідуального та диференційованого підходу передбачає урахування стартового рівня соціалізованості, інтересів і здібностей школярів з інтелектуальними порушеннями при плануванні та проведенні гурткових занять. Принцип спрямований на створення сприятливих просторово-предметних, психодидактичних і соціальних умов середовища позашкільної освіти з урахуванням індивідуальних і типологічних особливостей психофізичного розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями.

Принцип полісуб'єктного партнерства передбачає, що провідною формою взаємодії в гуртковій роботі є суб'єкт-суб'єктна, коли школярі об'єднані спільною діяльністю, що стимулює їх до проявів активності, дієвості.

Визначений нами принцип «спіралі» емоційного благополуччя передбачає максимальне, але «виправдане» створення ситуації успіху в

доступній діяльності за інтересами школяра з інтелектуальними порушеннями. У свою чергу переживання позитивних емоцій створює позитивне емоційне тло, яке підтримує інтерес до діяльності, підвищує мотивацію та її результативність. Виділяючи принцип «спіралі» емоційного благополуччя, ми спираємось на дослідження М. Кампіона та Л. Левіта (2014), які вказують: «більше людина отримує позитивних емоцій, тим більше вона займалася діяльністю, зокрема, творчою. Це призводить до поступового накопичення позитивних емоцій та стабілізації емоційного тла» [13].

Отже, система принципів регулює процес соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах позашкільної освіти і виступає в якості нормативів, що визначають діяльність суб'єктів процесу навчання, а також структуру змісту, методів і форм організації.

Література

1. Ковальчук Л. Моделювання науково-педагогічних досліджень: навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 520 с.
2. Коваленко В. Є. Результати впровадження структурно-функціональної моделі соціалізації та розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями у творчих об'єднаннях позашкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2022. Вип. 43. С. 16-26.
3. Корнєшук В. В. Моделювання в системі підготовки професійно надійного спеціаліста: теоретичний аспект. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. 2008. Вип. 14. С. 14–16.
4. Лодатко Є. О. Моделювання педагогічних систем і процесів Слов'янськ:СДПУ, 2010.148с.
5. Максименко С. Теорія учбової діяльності В.В. Давидова. *Проблеми сучасної психології*. 2016. 34. С. 7-16.
6. Осадчий І. Г. Педагогічне моделювання: що важливо знати педагогу? *Народна освіта*. 2016. Випуск 1 (28). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3969
7. Прийма С. В. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 28. С. 46-55.
8. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: дис. д-ра. пед. наук: 13.00.05 / ЛНУ імені Т. Шевченка. Луганськ, 2004. 455 с.
9. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підручник для науковців. Київ : Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 751с.
11. Ткач Л. Педагогічне моделювання практичної підготовки майбутніх техніків-технологів. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 2. 106-118.
12. Campion M., Levita L. Enhancing positive affect and divergent thinking abilities: Play some music and dance. *The Journal of Positive Psychology*. 2014. Vol. 9, no 2. P. 137-145
13. Wartofsky M. W. Models: Representation and Scientific Understanding. Springer Science & Business Media, 2012. 398 p.

Старик О.В.

викладач

Відокремлений структурний підрозділ